

Research

ВЪЗПОМЕНАТЕЛНИ МЕДАЛИ ЗА ВОЙНИТЕ 1912-1913 И 1915-1918

Емилия КОЖУХАРОВА

Abstract. The commemorative medals for the wars 1912 – 1913 and 1915 – 1918 were established in 1936. This articles is a archives investigation showing the persons, mainly from the region of Belogradchik, which were awarded with those medals.

Keywords: commemorative military medals, Balkan wars, WWI, Belogradchik

---

Във войните за национално обединение и освобождение вземат участие хиляди хора от Белоградчишкия край. Те воюват в състава на различни войскови части, но основно са в състава на легендарния 15-и пехотен Ломски полк (Мусаков, 1939). Няма направено проучване за точния брой мобилизирани и доброволци от Белоградчишко, но се помнят подвизите на Ломци и имената на героите, отдали живота си за Освобождението на Отечеството (Димов, 2013; Шишков, 2013; Кожухарова, 2013а; 2016).

С Височайши указ № 9 от 9 декември 1933 г., в знак на почит и признателност към мъжете и жените, воювали за осъществяване на националния идеал за свободна и обединена България, са учредени специални възпоменателни медали.

Възпоменателните медали за войните 1912 – 1913 и 1915 – 1918 са специални медали на Царство България, с които се отличават „за дела и заслуги“ лица, взели участие в Балканските войни и в Първата световна война. Те се присъждат на военни лица, но и на цивилни, които имат особен принос през войните – лекари, сестри, доброволци и др. Получават се и от близки на загинали в боевете.

На лицевата страна (аверс) и на двата медала е изобразен гербът на Царство България, заобиколен от лаврови и дъбови клонки, поставен на два кръстосани с върховете си нагоре мечове. На реверса (обратната страна) са изобразени годините „1912 – 1913“ или „1915 – 1918“ и венец от житни, лаврови и дъбови листа, символизиращи Мизия, Македония и Тракия. Възпоменателният медал за войните 1912 – 1913 г. е от бял метал, на зелена лента с червено – бял кант отстрани, а този за войната 1915 – 1918 г. е от жълт метал, на червена лента със зелено – бял кант. За мъжете тя е триъгълна, а за жените е на бант (панделка). Лентата на медалите за цивилни лица има бяла ивица в средата, а на загиналите – черна ивица.

Според данни от Интернет медалите са изработени в Германия и Швейцария. От възпоменателния медал за участие във войните 1912 – 1913 г. са връчени около 30000 броя, а от възпоменателния медал за войната 1915 – 1918 г. са връчени 50000 броя. Много повече, около 200000 броя български възпоменателни медали са връчени на чужденци.

На 7 юли 1936 г. Цар Борис III с Указ № 16 утвържава Правилника за награждаване с възпоменателните медали. Правилникът е публикуван на 25 юли 1936 г. в брой 165 на Държавен вестник (ДВ), а което се поставя началото на процедурата по удостояването с тези специални отличия.

По местожителство или месторабота се съставят списъци на желаещите да получат възпоменателен медал. Списъците съдържат подробна информация като пълните имена, година и място на раждане, в коя война е участвал, къде е служил (част, управление или учреждение), чин и длъжност, жив или починал. За починалите в графата за заявител се

записва и родството – това са лицата, които единствено имат право да носят медала. Обикновено това е първородният син, съпругата (тя губи това право, ако се омъжи повторно) или майката. С подписа си заявителят гарантира верността на данните. В списъците се попълват и три графи: „през време на войната осъждан ли е за предателство; бил ли е бягство; осъждан ли е за корист“. За всеки от заявените медали се заплаща сумата от 25 лв за марки за свидетелство към него.

ДЪРЖАВЕНЪ ВЕСТНИКЪ

ИЗЛИЗА ВСЪКИ ПРИСЪЖТСТВЕНЪ ДЕНЪ

За еднаквотна публикация въ „Държавенъ вестникъ“:

малки обявления (обезсриване на изгубени, издана др. документи) до 20 думи или частъ отъ — 25 лева за текста и 10 лева за подписа. Публикации отъ търговски характеръ, включително откриване предпазни конкордати, до 100 думи или частъ отъ — 400 лева; за заглавие, дата и за сжстият, на редъ — 20 лева.

Всички останали публикации, включително резолюции съдилищата за обявяване въ несъстоятелностъ на търг. права, на търговски фирми, до 100 думи или частъ отъ — 150 лева; за заглавие, дата и на редъ — 10 лева.

Писма стр. за табеларни и др. публикации — 2000 лева суми се внасятъ направо въ касата на редакцията или въ икстиня клоанъ на Б. Н. Б., а втората частъ отъ вносия листъ, заедно съ публикацията, на редакцията.

Всички се таксуватъ като малки обявления.

Абонаментътъ се внася винаги въ предплата съ вносенъ листъ или съ пари и бива годишенъ: 500 лева за България и 800 лева за странство, или полугодиченъ: 300 лева за България и 500 лева за странство. Абонирането става за цѣла година или за първото шестмесечно, най-късно до 5 януарий и за второто шестмесечно, най-късно до 5 юлий. На абониранитъ се следъ тѣзи дати, вестникътъ започва да се изпраща отъ дена на получаване вносия листъ или сумата въ администрацията. Отдаденъ брой отъ текуща финансова година струва 5 лева, а отъ непосредствено минала — 10 лева.

Рекламации за неполучени отъ абонатитъ броеве се приематъ: за София въ продължение на 3 дни и за провинцията — на 10 дни отъ датата, която носи рекламацията брой.

Всичко що се отнася до вестника, се адресира направо до Държавното книгоиздателство при Държ. печатница. Навнесени суми и ржкописи не се връщатъ. Ржкописитъ се запазватъ 3 месеци отъ тѣхното публикуване.

Година LVIII

СОФИЯ, сжбота, 25 юлий 1936 година

Брой 165

ОФИЦИАЛЕНЪ ОТДѢЛЪ

Министерство на войната

УКАЗЪ

№ 16

НИЕ БОРИСЪ III

СЪ БОЖИЯ МИЛОСТЬ И НАРОДНАТА ВОЛЯ

ЦАРЪ НА БЪЛГАРИТЪ

Предлагането на Нашия Министъръ на войната, изложено въ доклада му отъ 15 августъ т. г., подъ № 94,

Постановихме и постановяваме:

да утвърдимъ тукъ приложения

ПРАВИЛНИКЪ

за издаване съ възпоменателни медали за войнитъ 1912/13 и 1915/18 год.

Създаване, описание и старшинство на медалитъ

За да даде изразъ на своята и на всенародната признателностъ къмъ всички участници въ войнитъ 1912/13 и 1915/18 год., както и за да отличи и награди всѣка действителна жертва презъ време на тия войни, имаща за целъ обществена интересъ изобщо и подпомагане въоръжената сила на България, Негово Величество Царя съ указъ № 22 отъ декемврий 1933 год., по докладъ на Министра на войната, благоволи да учреди два възпоменателни медала за всѣка война.

Медалътъ за войната презъ 1912/13 год. е отъ бѣло сребро, има диаметъръ 32 м. м. На лицевата му страна е изобразенъ релефно държавния гербъ, обкръженъ съ вѣнцъ отъ лаврови и джбови листа и положенъ върху два меча; на обратната страна сж написани, въ бѣло цифритъ 1912—1913, обкръжени съ вѣнцъ отъ рози и джбови листа и отъ рози и житни класове.

Медалътъ за войната презъ 1915/18 год. е отъ сребро. По разибри и изображения по двете

страни, той медалъ не се отличава отъ описания въ § 2, съ изключение на това, че на обратната страна цифритъ сж 1915—1918, вмѣсто 1912—1913.

§ 4. Медалитъ се носятъ на тригълни ленти, съчетани на народния трицѣтъ, като въ лентата на медала за войната 1912/13 год. преобладава зелениятъ цѣвът, а въ оная на медала за войната 1915/18 год. преобладава червениятъ цѣвът.

Освенъ на тия основни ленти, и двата медала се носятъ още и на съответната си лента, презъ срѣдата, на която минава една бѣла или черна ивица.

Кои лица на какъвъ видъ лента носятъ медалитъ, се определя отъ § 11.

Лицата отъ женски полъ носятъ медалитъ на лента въ видъ на връзка.

§ 5. Медалитъ за войнитъ 1912/13 и 1915/18 год. се носятъ следъ всички български ордени и знакове, както и следъ медалитъ за войнитъ 1877/78 и 1885 год., „За наука и изкуство“, „За заслуга“, „За спасяване погигающи“, „За насърдчение къмъ челоѣколюбие“, по предъ всички чужди възпоменателни медали и знакове.

Медалътъ за войната 1912/13 год. се носи предъ този за войната 1915/18 год.

Медалитъ за лично участие въ войнитъ се носятъ предъ другитъ, добити по силата на § 8, буква „ж“, отъ тоя правилникъ.

§ 6. Правото за носене на медалитъ за войнитъ 1912/13 и 1915/18 год. се губи на общо основание, както и за другитъ награди.

II. Право и условия за получаване.

§ 7. Съ възпоменателнитъ медали се награждаватъ всички заслужили ги: живитъ — лично, покойнитъ — въ лицето на своитъ близки, които се назначаватъ за носители или пазители на медалитъ, по реда указанъ въ § 12.

§ 8. Право да получаватъ възпоменателни медали за войнитъ 1912/13 и 1915/18 год. иматъ:

а) знамената на всички войскови части, участвували въ една или въ дветъ войни; сжщо знамената на сдружения, които сж взели участие въ войнитъ съ организирани части, безъ огледъ на тѣхната голѣмина;

б) министритъ и народнитъ представители презъ време на съответната война;

в) лицата, числили се въ свитата на Негово Величество презъ тия войни;

Първите заявления за получаване на възпоменателни медали от Белоградчишко са от 1936 г. Чрез Белоградчишкия гарнизон пред Министерството на войната са представени списъци на желаещите от редица учуждения и организации. Благотворителното запасно подофицерско дружество „Полк. Стефан Илиев“ представя за награждаване 12 участници във войните 1912 – 1913 г. и 13 участници във войната 1915 – 1918 г. Забележително е, че датата на този списък съвпада с датата на публикуването на Правилника за награждаване с възпоменателни медали.

Списъци със желаещи да получат възпоменателни медали представят също Б. Н. Банка – Белоградчик – 8 човека, БДЖ Гара Орешец, Белоградчишко – 4 човека, БДЖ Гара Княз Александрово, Белоградчишко – 4 човека, Околийско управление – Белоградчик – 9 човека, Данъчно управление – Белоградчик – 8 човека, Средното реално училище – Белоградчик на 31 август 1936 г. представя за награждаване 3 човека: това са Ангел Алексиев Петров от с. Върбово, воювал като редник в 15-и пехотен Ломски полк във войните 1912 – 1913 г. и 1915 – 1918 г. и Спас Младенов Донков от с. Опицвет, Софийско, който във войната 1915 – 1918 г. е бил канонир. Трябва да се направи уточнението, че в списъците числото показва броя медали, а не броя заявители, тъй като много от хората са заявили и двата възпоменателни медала като участници във всички войни 1912 – 1918 г.

Представените в списъците общо 61 имена, след проверка от Отделението за военните музеи, паметници и гробове към Министерството на войната са представени за одобрение пред Начлник Шаба на Армията на 19 декември 1936 г. Допълнително на 25 декември 1936 г. Благотворителното запасно подофицерско дружество „Ген. Вълков“ – с. Чупрене, представя за награждаване двама човека: Ангел Бранков от с. Чупрене, Белоградчишко, през войните 1912 – 1913 г. мл.

подофицер, писар в 10-и продоволствен транспорт, а през войната 1915 – 1918 г. ст. подофицер, взведен подофицер в 90-и полк и Марин Георгиев от Чомаковци (?), Белоградчишко, мл. подофицер, взведен подофицер в 24-и граничен участник през войната 1915 – 1918 г.

Проверката и обработката на списъците със желаещи е отнела много време, вероятно поради големия брой заявления в първата кампания.

На 6 август 1937 г. заявените общо 64 медала (24 възпоменателни медала за войните 1912 – 1913 г. на зелена лента, 35 възпоменателни медала за войната 1915 – 1918 г. на червена лента и 5 възпоменателни медала за войната 1915 – 1918 г. на червена лента с бяла ивица), заедно с придружаващите ги свидетелства и с 40 бр. Правила за носене на медалите, са изпратени до Началника на Белоградчишкия гарнизон, който трябва да ги раздаде на кметовете и началниците на учреждения. В придружаващото писмо е уточнено, че в пратката „заедно с тия медали изпращат Ви се и по един медал за войните 1912 – 1913 г. и 1915 – 1918 г., с които е наградено знамето на 36-и пехотен Козлодуйски полк, и две свидетелства; награждаването на знамето да стане в същия ден, в който ще се наградят чиновите от гарнизона“.

През следващите години отличаването с възпоменателни медали продължава, като най-масово за Белоградчишкия край е през 1938 г. Тогава и сроковете за награждаването са най-кратки. Чрез Белоградчишкия гарнизон са представени списъците на желаещите за общо 120 възпоменателни медала: Б. Н. Банка – Белоградчик: двама човека, 15-а пехотна Ломска дружина – Белоградчик: 20 човека (6 възпоменателни медала за войните 1912 – 1913 г. на зелена лента и 14 възпоменателни медала за войната 1915 – 1918 г. на червена лента), Околийско инженерство – Белоградчик: един човек, Околийско управление – Белоградчик: 75 човека (20 възпоменателни медала за войните 1912 – 1913 г. на зелена лента, един възпоменателен медал за

войните 1912 – 1913 г. на зелена лента с черна ивица,¹⁾ 52 възпоменателни медали за войната 1915 – 1918 г. на червена лента и един възпоменателен медал за войната 1915 – 1918 г. на червена лента с черна ивица²⁾), Общинското управление в с. Княз Александрово, Белоградчишко: 22 човека (9 възпоменателни медали за войната 1912 – 1913 г. на зелена лента и 12 възпоменателни медали за войната 1915 – 1918 г. на червена лента).

На 26 юли 1938 г. Отделението за военните музеи, паметници и гробове към Министерството на войната представя списъците пред Началник Щаба на Армията и на 8 август 1938 г. те са изпратени до Началника на Белоградчишкия гарнизон. Пратката съдържа само медалите за войната 1915 – 1918 г. и придружаващите свидетелства (83 възпоменателни медали на червена лента един възпоменателен медал на червена лента с черна ивица). Поради изчерпване не са получени медалите заявените медали за войните 1912 – 1913 г. (35 възпоменателни медали на зелена лента и един възпоменателен медал на зелена лента с черна ивица), които ще бъдат изпратени допълнително.

През 1939 г. на три пъти са заявявани възпоменателни медали пред Министерството на войната. На 9 февруари за отличаване с възпоменателни медали от Началника на Белоградчишкия гарнизон са представени командира на възстановения на 15 август 1938 г. 15-и пехотен Ломски полковник Христо Стефанов Гагов (с два медала за войните 1912 – 1913 г. и войната 1915 – 1918 г.) и майор Иван Петров Шулеков, командир на дружина (с медал за войната 1915 – 1918 г.). От същата дата е заявлението на Кметството в с. Белотинци, Белоградчишко, за два медала за войната 1915 – 1918 г. на червена лента.

На 23 август с.г. Телеграфо-пощенска станция – Белоградчик представя списък със желаещи за два възпоменателни медала за войните 1912 – 1913 г. и три медала за войната 1915 – 1918 г., а Рабишката селска община заявява един медал за войната 1915 – 1918 г. „за желающия от с. Струин дол“. Месец по-късно Общинско управление, с. Княз

Александрово, Белоградчишко, заявява по един медал за войните 1912 – 1913 г. и войната 1915 – 1918 г.

Прощаване с командира - полк. Христо Гагов напуска Белоградчик

През септември 1940 г. само Благотворителното запасно подофицерско дружество „Полк. Стефан Илиев“ представя за отличаване с възпоменателни медали двама свои членове. Това са Антон Гигов Иванов от с. Стайчевци, Трънско, който през Балканските войни е старши подофицер и дърводелец в 15-и пехотен Ломски полк, а през Първата световна война е фелдфебел и пак дърводелец в Ломския полк и Матей Игнатов Иванов от с. Протопоинци, Белоградчишко, мл. подофицер, отделен командир в 15-и пехотен Ломски полк през войните 1912 – 1913 г. и начлник на дружинен обоз през Европейската война. Заявените два възпоменателни медала за войните 1912 – 1913 г. на зелена лента и два възпоменателни медала за войната 1915 – 1918 г. на червена лента са изпратени до Началника на Белоградчишкия гарнизон на 1 май 1940 г.

Мл. подоф. Матей Игнатов (вляво), Южняг фронт, с. Неокази, 1916 г.

Име, Фамилия, отчество	Родина	Възраст	Служба	Звание	Дата вступления в войну	Служба	Звание	Дата вступления в войну
Стефанов, Саватий	Р. Арна	170	1917	Възраст	1917	Служба	Звание	Дата вступления в войну
Францески, М. М.	Ученически в войната							
Иванов, Никола	1912/1913							
Матей Игнатов	1912/1913							
Матей Игнатов	1912/1913							
Матей Игнатов	1912/1913							

Име		Датум на издаване на медала			Датум на връщане на медала		Датум на издаване на медала		Датум на връщане на медала	
Име	Фамилия	Година	Месец	Ден	Година	Месец	Ден	Година	Месец	Ден
Иван	Тодоров	1912	12	15	1913	12	15	1915	12	15
Иван	Тодоров	1915	12	15	1918	12	15	1915	12	15

Копия от оригиналните документи

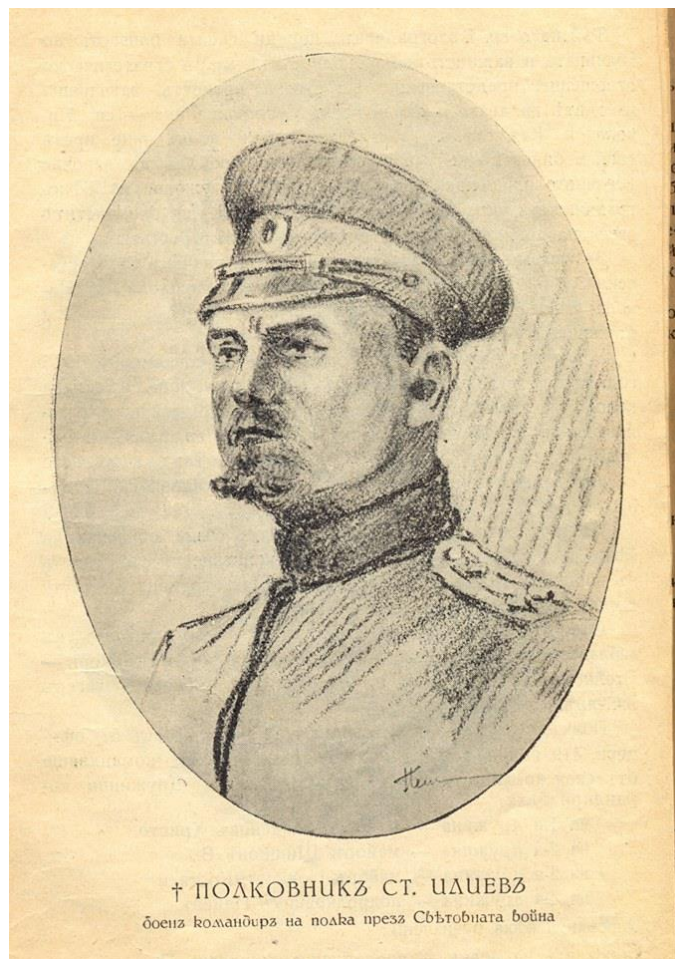
Последните заявени възпоменателни медали, за които има данни, са от Командира на 15-а Допълняюща дружина – един медал за войните 1912 – 1913 г. на зелена лента и четири медала за войната 1915 – 1918 г. на червена лента. Те са изпратени на 16 май 1941 г.

Настоящото изследване е направено на базата на съхранените архивни документи с Държавния военно-исторически архив за Белградчик и Белградчишка околия. Вероятно тези архивни документи не са пълни, предвид малкия брой раздадени възпоменателни медали. От всички тях само пет са на граждански лица. Няма данни за връчени възпоменателни медали на жени.

Повод за това изследване е желанието ми да разбера дали с възпоменателни медали за войните 1912 – 1913 г. и войната 1915 – 1918 г. е бил отличен командирът на 15-и пехотен Ломски полк полковник Стефан Илиев, загинал геройски на 26 март 1917 г. в боевете на Червената стена в Македония и патрон на Запасното подофицерско дружество в Белградчик. След внимателната проверка на всички документи,

находящи се в Националния военно-исторически архив и свързани с награждаването с възпоменателни медали за участие във войните 1812 – 1913 г. и войната 1915 – 1918 г. за Белоградчик и Видин (полк. Илиев е роден във Видин), името на пол. Стефан Илиев не бе открито. Причина за това най-вероятно са изискванията в самия Правилник за награждаване с възпоменателни медали, където за близки на загинали във войните, имащи право да получат възпоменателни медали, са посочени „родителите, законните деца и съпругата на покойника“. Известно е, че полк. Илиев не е имал собствено семейство, а баба ми Стефка Балканска, най-голямата му племенница, не е имала право да бъде заявител за възпоменателни медали.

Полковник Стефан Илиев е удостоен с 13 български и чуждестранни военни отличия, сред които са три военни ордена „За храброст“ (Кожухарова, 2013б). Възпоменателните медали за войните 1912 – 1918 г. биха допълнили тази богата палитра награди, символ на мъжество и героизъм.

Възпоменателните медали за участие във войните за национално освобождение и обединение, носени в тържествени моменти, са били повод за заслужена гордост за притежателите им. Вероятно те са изпитвали смесени чувства – удовлетворение за достойно изпълнен дълг към Отечеството, скръб за загиналите приятели и близки и може би гняв за неосъществения национален идеал и мъка по съсипания тежък живот в следвоенните години.

Настоятелството на Белоградчишкото благотворително запасно подофицерско дружество „Полковник Стефан Илиев“ пред знамето на дружеството, осветено на 7 април 1929 г.

Казват, че историческите събития могат да бъдат оценени столетие след като са се случили. Двадесет години след края на Общоевропейската война с възпоменателните медали държавата изразява благодарност и преклонение пред хората, извоювали правото да я има България. Във всяко кътче на Родината хиляди паметници, скромни или величави, изразяват почитта и признателността на народа към геройски загиналите. Дори след такъв кратък период обществото е оценило величавата история на войните за национално обединение. Днес, век по-късно, в мирното ни, макар и трудно всекидневие, сме длъжници на дедите си. Нужно е толкова малко е едновременно толкова много – преклонение, гордост, памет, идеали, и една запалена свещица на Архангелова – мужката Задушница. За истинските Българи!

БЕЛЕЖКИ

1. Поручик Васил Савчев.
2. Поручик Христо Цолов.

ЛИТЕРАТУРА

- Димов, В. (2013). Полковник Стефан Илиев. *Венец, 4*, 26-36.
- Кожухарова, Е. (2013а). Биографични бележки за полковни Стефан Илиев. *Венец, 4*, 154-179.
- Кожухарова, Е. (2013б). Военните отличия на полковник Стефан Илиев. *Венец, 4*, 229-243.
- Кожухарова, Е. (2016). Награди на знамето на 15-и пехотен Ломски полк. *Венец, 7*, 359-375.
- Мусаков, И. (1939). *Полувековният път на 15-и пехотен Ломски полк*.
София: Военно-издателски фонд.
- Шишков, В. (2013). Ломци на Буково, Чеган и Червената стена. *Венец, 4*, 281-291.

✉ Ms. Emilia Kozhuharova
Liuleburgas Str., 1/G/8/91,
9002 Varna, BULGARIA
E-Mail: emikozhuharova@gmail.com

© 2017 Venets: Author=

